

Küreselleşme Din İlişkisi

Durmuş TATLILIOĞLU*

ABSTRACT

Religion is one of the institutions which shapes the attitudes and behaviours of individual and social life. The opponents of globalization study various religious traditions instead of a single one. In global world, the Institutionalized religions often call people to come together and form a community in which the values of peace, love and altruism to be championed. Those who assume that globalization is unavoidable think that religion is a matter of relationship between individuals.

There is a balance between religion and the world. Religion may have a determining and arranging affect on the materialism which challenge the civilization. It suggest people to show sympathy to others and display a sense of reverence and submission to God. Religion, emphasizing on the spirituality of human kind, recommends family life, marriage, care of elderly, stability and confidence. Modern Western societies tend to return back to the values which indicate the love and grace in relationships between people. Here, religion may contribute to the sensitivities of globalization.

Keywords: Religion, globalization, social life behaviors of individual, God.

1. GİRİŞ

Bu çalışmada ele alınan konu, küreselleşme din ilişkisidir. Burada küreselleşmeyi açıklamak için Modernizm postmodernizm ve küreselleşme kavramları incelenecektir. Günümüz toplumuna bilgi toplumu denilmektedir. Küreselleşmede bilginin ve telekomünikasyonun önemi fazla olmuştur. Günümüzde Küreselleşme din ilişkisi bağlamında ülkemizdeki durumu nedir gibi konuların genel bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

Sosyolojik açıdan insanlık, avcılık toplayıcılık dönemi, tarım dönemi ve sanayi dönemi aşamalarından geçmiştir. Toplumsal alanda en büyük değişikliği sanayileşme yapmıştır. Sanayileşme toplumda kitleleşmeyi oluşturmuştur. Üretim, tüketim, kültür ve bilgilenmenin hedefi kitleler olmuştur. Günümüzde bilgi çağı ile, sanayi döneminde önem kazanmış olan kitlelerin yerini insan almaktadır. En büyük değer de bilgi olduğu kabul edilmektedir. Bugün toplumları teknolojik gelişme ve bilgisayar biçimlendirmektedir. Ekonomiler enformasyon ve bilgi akışına bağlanmaktadır. Bilgi akışının dışında kalanlar, kendi toplumsal çöküşlerini hazırlamaktadırlar.¹

* **Yrd.Doç.Dr.**, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Faruk KOÇAK, "Kitle Toplumu, Küreselleşme ve Türkiye", **Eyüp Kemerlioğlu'na Armağan**, C.Ü. yayını, Sivas, 2000, s. 107-108.

21. yüzyılda, iletişim teknolojisinin gücü, dünya ölçeğindeki toplumsal etkileşimin hızını ve yaygınlığını giderek arttırmaktadır. Bütün bu süreçler, küresel düzeyde yani toplumsal ve yapısal oluşumları ortaya çıkarmakla sınırlı kalmamakta fakat aynı zamanda evrensellik, milli devlet, siyasal otorite, yerellik, etnik yapılar ve toplumsal kimlik gibi kavramları değişime uğratmaktadır.

Toplumlar çok hızlı bir şekilde değişim aşamalarından geçmektedir. Toplumsal alanlarda yıllarca değişime karşı duran kurumlar yeni durum karşısında değişmek zorunda kalmışlardır. Günümüzde makro düzeyde meydana gelen siyasal ve ekonomik değişmeler hiçbir ülke sınırı tanımadan bütün toplumları etkisi altına almakta ve bu etkileşim süreçleri kitle iletişim araçları ile daha da yaygınlaşarak dünya toplumlarının değişim dinamiklerini derinden etkilemektedir. Dünyamızın ekonomik, siyasal ve kültürel boyutta iç içe geçerek bir küresel toplumu meydana getirdiği ve bireylerin içinde bulunduğu toplumun coğrafi mekanını dünyanın neresinde olursa olsun, küresel değişim dinamiklerinden giderek daha çok etkilenebilir hale geldiği açıkça bellidir.

Günümüzde batı dünyasında ortaya çıkan fikir akımlarının, ekollerinin, hareketlerinin, düşünce biçimlerinin ve yükselen değerlerin, dünyada etkili olması, toplumsal ve kültürel hayata yansımaları ve bu yansımaların doğal sonucu olarak ortaya çıkan durumların tespiti önemlidir. Dünyadaki değişim hareketleri, sosyalist devlet yönetim biçiminin çöküşü, batıdaki kapitalizm ve özellikle de modernizmin insanları mutlu edememesi, toplumları yeni arayışlara sürüklemiştir. Küreselleşme, globalleşme, yeni dünya düzeni, modernizm ve postmodernizm gibi olgular ve kavramlar çok sık duyulmaya başlandı ve bunu gerçekleştirmeye yönelik projeler tartışılmaya açıldı.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

a. Küreselleşme

Küreselleşme yeni bir olgu değil, yeni bir terimdir. Kökleri çok eskilere dayanan ama yeni bir kavramlaştırma ile yeniden gündeme getirilen bir tartışmadır. Bu olgu, kapitalizmin dünya tarih sahnesine çıktığı andan itibaren küresel bir yapısının olmasından dolayı yeni değildir. Küreselleşme; endüstriyel genişlemeye ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasına paralel olarak siyasal, kültürel ve ekonomik düzeydeki çok yönlü toplumsal ilişkilerin dünya çapında yaygınlaşmasıdır.

Küreselleşme karşıtlarının yaptıkları bir tanıma göre küreselleşme; uluslar arası pazar güçlerine kayıtsız, şartsız teslimiyettir. Sözcük olarak, dünyanın bütünleşmiş tek bir pazar haline gelmesini ifade etmektedir.² Küreselleşme, sermayenin küreselleşmesine bağlı olarak diğer alanların da küreselleşmesi için ortaya atılan, ideolojik yönü, milli-devlet yapısını tehdit etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda sosyal sorun oluşturmaktadır. Küreselleşme, gelişmekte olan ülkelerin kendilerini uluslar arası hiyerarşinin tepesindekilere teslim edip, onların önerdiği piyasa çıkışı uygulamaları yaparlarsa küreselleşmiş bir dünya,

2 Önal SAYIN, "Küreselleşmenin Sermaye ve İşgücüne Etkileri", **Toplum ve Göç**, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Mersin, Kasım, 1996, s. 477.

refah, özgürlük ve demokrasinin kendiliğinden otomatik olarak geleceği görüşünden ibarettir.³

Küreselleşme bugünkü yapısında bir çelişkiyi barındırmaktadır. Kapitalizmin yeni versiyonu olarak küreselleşme, kapitalizm sonucu olan ulus devlet modelini tehdit etmektedir. Işıklıya göre de küreselleşme sonucunda ulus devletlerin iktidar alanları daralırken, onun yerine iddia edilenin tersine halkın değil, uluslar arası sermayenin egemenliği yoğunluk ve genişlik kazanmaktadır. Dolayısıyla yalnızca ulus devlet olgusunun son bulduğu bir dönem başlatılmış olmamakta, aynı zamanda demokrasi de sözde kalmaya mahkum edilmektedir.

Küreselleşme-globalleşme kavramı, ağırlık olarak 1980'lerden sonra gündeme yerleşmiş olan ancak tanımı konusunda tam bir uzlaşmaya varılmamış bir kavramdır. Genel olarak küreselleşme; ülkeler arasındaki ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi ancak birbiriyle bağlantılı olguları içerdiği, bir anlamda maddi ve manevi değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin milli sınırları aşarak dünya çapında yayılmasıdır.

b. Modernizm

Modernizm, Aydınlanma çağı ile gelen zihinsel dönüşümün ortaya çıkardığı yaşam biçimidir. Modernizm denilince, hümanizm, sekülerizm ve demokrasi sacayağı üzerine kurulu, egemenliği insana özgülleştiren, kurtuluş dinde değil bilimde arayan insan biçimci ve insan merkezci dünya görüşü anlaşılmalıdır.⁴

Modernist düşünce insanların, aklın keşfettiği ve bizzat o aklın da tabii olduğu doğal yasalarca yönetilen bir dünyaya ait olduğunu belirtir. Modernleşme, sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanda batı toplumlarının sahip olduğu yapı, kurum değer ve sistemlere sahip olmak amacıyla yapılan tüm düzenlemelerdir. Ayrıca modernleşme, eski zamanların toplum tipinden günümüzdeki toplum tipine doğru bir değişim olarak da tanımlanabilir.

Modernleşme, sanayi öncesi toplumlardan sanayi toplumlarına doğru bir değişimdir. Dolayısı ile modernleşmenin sanayileşme ile yakın ilişkisi olduğu açıktır. Diğer taraftan modernizm ve modernleşmenin Avrupa kültürüyle bir özdeşlik taşıdığı gözlenmektedir.

Temel dayanakları kapitalizm, endüstriyalizm, gözetim, şiddet araçlarının kontrolü, milli devlet anlayışı, demokrasi, laiklik ve insan hakları olan modernizm; "Bilimsel bilgi, endüstriyalizm, teknoloji, teknikleşme, uzmanlaşma, demokrasi ve bireyselleşme eksenini etrafında toplumsal yaşam alanlarının düzenlenmesine yönelik bir projedir"⁵

c. Postmodernizm

Postmodernizmin net tanımını yapmak mümkün değildir. Çünkü postmodernizmin, modernizmden tam olarak kopması olanaksızdır. Araştırmacılar mo-

3 Haluk GERAY, "İletişim, Bilgi Toplumu ve Küreselleşme", Küreselleşme, İmge Kitapevi, Ankara, 1997, s. 17.

4 Sezgin KIZILÇELİK, Yaşar ERJEM, **Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü**, Göksu Matbaası, Konya, 1992, s. 229.

5 Sezgin KIZILÇELİK, **Postmodernizm Dedikleri**, Saray Kitabevi, İzmir, 1996, s.12

dernizmin geniş tarihi ile postmodernizm denilen hareket arasında, farktan çok devamlılık bulunduğu sonucuna varmaktadırlar. Postmodernliği, modernliğin içinde belirli bir bunalım olarak görmek akla daha yakındır. Postmodernizmi, öncelikle ikinci dünya savaşı sonrası ve öncelikle son otuz yıldır siyasal, kültürel ve toplumsal yaşamda meydana gelen köklü değişmelerin klasik sosyolojik çevreleri zorlamış olmasıyla alakalı görmek gerekiyor.⁶

Postmodernizm, genel olarak modernlik anlayışının bilgiye duyduğu aşırı güvene, insanların her yerde aynı olduğu inancına kaşı çıkan evrenselliğin yerine yerelliği, etkinliği ve alt kültürü, birlik ve tutarlılığın yerine çelişki ve farklılığı ön plana çıkartan pozitivizmi radikal bir şekilde eleştiren, modernizmin dinin ortadan kalkacağı görüşüne karşı çıkan ve dine geri dönülebileceği isteğini temsil eden bir kavramdır.

Postmodernizmin en çok üzerinde durduğu konular; siyasi-ekonomik, gayri merkezileşme, bölgeselleşme, parçalanma ve toplumsallaşmamadır. Bu konuların her ülke bilim adamları tarafından incelenip planlarının bilimsel yöntemlerle anlatılması ve tanıtılmasının sağlanması gerekmektedir.

3. KÜRESELLEŞMENİN TARİHİ DURUMU

Küreselleşme, bugün kullanılan anlam genişliği içinde ele alındığında yeni bir kavramdır. Ama onun işaret ettiği fenomenlerin, yahut süreçlerin içinde yer alan unsurların bir kısmı insanlık tarihi kadar eskidir. II. Dünya savaşı sonrası makro düzeyde meydana gelen toplumsal değişmelerin küresel değişim dinamiklerinden giderek daha çok etkilendiği sosyal bir gerçektir. Kitle iletişim araçlarının informatik ve teknolojik gelişimi, uluslar arası sosyal, politik ve ekonomik örgütlenmelerin yaygınlaşması ve etkinliklerinin artması değişme sürecinde ortak değerlerin paylaşımına yol açmıştır.

Genel olarak bakıldığında küreselleşme, sermayenin, malların, hizmetlerin ve kültür varlıklarının, bilim ve teknoloji imkanlarının sınırlarını aşan bir süreci hem de oldukça karışık, karmaşık, inişli-çıkışlı, zaman zaman çelişkili, etkilediği alanlarda ne gibi sonuçlar doğuracağı ve doğacak sonuçlardan bizzat kendisinin nasıl etkileneceği bugünden asla kestirilemeyecek olan bir süreci, yahut süreçler topluluğunu akla getirmektedir. Böyle bir gelişme karşımıza yüzlerce imkan ve pek tabii yüzlerce problem çıkarıyor.

Modernleşme teorisi geleneksel ve modern toplumlar arasında yapılan temel bir ayrıma dayanarak işler. Geleneksel durumdan modern duruma doğru cereyan eden hareket süreci gelişme olarak adlandırılır. Buna göre bu süreç bir kez başladığında modernleşmeyi gerektirir ve çeşitli nedenlerle gecikmelerin söz konusu olması mümkünse de bir modern topluma yol açılmasından kaçınılmaz.

Modernizmi oluşturan fenomenleri öncelikle endüstriyel ve demokratik değişmeler olarak belirtebiliriz. Geleneksel tarımsal üretim ve küçük el sanatlarına dayalı, durağan bir yapıdan dinamik bir yapıya geçişi modernleşme olgusunun

6 Abdullah TOPÇUOĞLU, Yasin AKTAY, **Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm**, Vadi yayını, Ankara, 1996, s. 10.

özellikleri olarak sayabiliriz. Hakim özellikle ise, tarıma dayalı toplumsal bir yapıdan sanayiye dayalı toplumsal bir yapıya geçiş olarak belirtilebilir.⁷

Modernleşmenin temelinde, aydınlanma geleneği, rasyonalizm-rasyonalizasyon, ulus devlet, ilerlemeye dayalı bilimsellik anlayışı ve sekülerizm bulunmaktadır. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, sanayileşme ve göçle birlikte demografik hareketler, kentleşme kitle iletişim araçları ve kapitalist dünya pazarı modernizmin temel özelliklerindedir.

Postmodernizm; postmodernist çağın kavranması, modernlik tasarımının sorgulanışı ve modernliğe duyulan inancın yitirilmiş olmasını, bir çoğulculuk ruhunun var olduğunun, geleneksel bağnazlıklara karşı kuşkuculuğun arttığını ve nihayet dünyayı evrensel bir bütünlük olarak algılayan ve kesin çözümlerle, sorulara tam yanıtlar bekleyen bakış açısının reddini öngörmektedir.⁸

Her geçen gün, günlük hayatımız çok hızlı bir şekilde değişmektedir. Gelişmiş olsun veya olmasın tüm ülkeler artık her alanda yapacakları düzenlemeleri, postmodern ilkelere göre yapmaları gerekmekte ya da böyle yapma durumunda oldukları ifade edilmektedir. Kısacası, çağdaş insan en az bir şekilde ya da hayatının her hangi bir döneminde, postmodernik ilkelere yüzleşmek durumunda kalmaktadır.⁹

Az gelişmiş ülkelerin en önemli sorunu kalkınmadır. O halde postmodernist kuramlar, Batı toplumlarının nasıl kalkındıklarını, az gelişmiş ülkelerin bunu nasıl yakalayacağını günün şartlarına göre açıklamaktadır. Postmodern ilkelere yeni gelişmekte olan ülkeler için üzerinde durulması gereken bir konudur. Ülke şartları göz önüne alınarak bilim adamları tarafından bilimsel ilkelere çerçevesinde ele alınması gerekmektedir.

Günümüzde çok hızlı bir şekilde postmodernist bir döneme girdiğimiz iddia edilmektedir. Bu dönemin en belirgin özelliği, modernizmin bittiğinin ilan edilmesidir. Postmodernizmi savunan bir çok kuramcıya göre, fark edelim etmeye- lim, modernizmin ileri sürdüğü tüm görüşler tarihe gömülmüş durumdadır. Bunların yerini tamamen yeni ve güncel ihtiyaçlara daha fazla cevap verebilecek ilkelere almış bulunmaktadır. Küreselleşen dünya toplumlarının, özellikle Türkiye'nin, içine girmiş bulunduğu söylenen bu sürecin dışında kalmayacağı düşünülmektedir.

Yeni dünya ekonomik düzeninin hedefi, devletlerin asli görevleri dışında rolünün kalmadığı, sosyal devletin çok küçüldüğü, ya da yok olduğu özel girişimin dünya ekonomisiyle rekabet koşullarında da bütünleştiği bir ekonomik düzen oluşturmaktadır. Büyük liberal düzenin kaçınılmaz olduğu savunulmaktadır. Bu da demokrasinin yeniden tanımlanmasını zorunlu kılıyor.¹⁰ Günümüzde küreselleşmenin bir düşünce ve özlem olmanın ötesinde bir gerçeklik haline gelebilmesinin başlıca nedeni, teknolojinin gelişimi sonucunda dünyanın

7 Aytekin YILMAZ, **Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar**, Vadi yayını, Ankara, 1996, s. 19.

8 Ahmet S. AKBARS, **Postmodernizm ve İslam**, (Çev. Osman Ç. Deniztekin), Cep Kitapları yayını, İstanbul, 1993, s.24.

9 Zafer CİRHİNLİOĞLU, "Postmodernizm ve Refah", **Eyüp Kemerlioğlu'na Armağan**, C.Ü. yayını, Sivas, 2000, s. 201.

10 KOCACIK, a. g. e. s.112

küçülmesidir. Küreselleşmenin yalnızca ekonomik alanda sermayenin ulusal boyuttan, uluslar arası boyuta doğru bir değişim geçirmesiyle sınırlandırılmaz. Ekonomik alanda ki bu değişimin, siyasal, toplumsal ve kültürel alana yansımaları, diğer alanlarda da küreselleşmenin yaşamasına sebep olmuştur.

Sosyal ve ekonomik değişme sürecinin yönü ve hızı toplumların sahip oldukları doğal ve beşeri kaynakların, yerleşim alanlarının nitelikleri ve ekonomik gelişim sürecinde buldukları aşamalardan farklı biçimlerde etkilenmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan devletlerin sahip oldukları kaynak ve birikimlerin farklılığı bilgi ve teknoloji kullanma özellikleri ve insan kaynağının niteliği küreselleşen dünyada ortak değerlerin oluşturulmasında dengesiz katılımlar sağlamaktadırlar. Bu nedenle küreselleşme sürecinde oluşturulan değerler transferinde gelişmekte olan ülkelerin istismarına yönelik değerler transferinin daha yaygın işlediği görülmektedir.

Küreselleşmenin, toplumların ekonomik, politik ve kültürel boyutta etkileşmeler yolu ile fonksiyonel açıdan bütünleştiği, bu nedenle toplumlararası farklılığın giderek yok olduğu veya çatışmaların azaldığı anlamına gelmediği ileri sürülmektedir. Küreselleşmenin kendi içinde hem toplumlar arası bütünleşmeyi hem de farklılaşmayı içeren çok yönlü bir gelişme olduğu belirtilmektedir. Burada önemli olan, bir toplumsal olgunun kendi içinde özgünlüğü ve farklılığı içerse bile, eskiden olduğu gibi yalnızca yöresel ve milli sınırlar içerisinde kalmayıp bir dünya olgusu haline gelmesidir. Uluslar arası ekonomik ve politik konsorsiyumlar bu bağlamda kültürel bütünleşmede önemli rol oynamaktadır.

Küreselleşme ancak zaman ve mekan bağlamında açıklanabilir. Modern çağ öncesi toplumlar zaman ve mekan açısından birbirinden çok uzaktırlar. Günümüzde ise küreselleşmenin, zaman ve mekansal boyutta toplumların birbirine yakınlaşmasının sonucunu olmuştur. Küreselleşme ile "Milli-Devlet" ve "Milliyetçilik" gibi kavramların önemini giderek azalacağı, gelişen kapitalist üretim ilişkisinin uluslar arası etkileşimi artıracığı tartışılmaktadır. Ekonomik ve politik düzeydeki küresel gelişimlere kapitalist dünya ekonomisinin gelişmesiyle birlikte olmuştur.

Kapitalist dünya ekonomisi genişlemeye her zaman ihtiyaç duymuştur. Bu nedenler son yüzyılda Avrupa ve Amerika merkezli bir sistemden bütün küreyi kapsayacak bir sisteme geçmiştir. Bu süreç içinde merkez ülkeler milli devletlerini güçlendirmiş ekonomilerini ve ulusal kültürlerini geliştirmişlerdir. Buna karşın çevre ülkeler ise ekonomik olarak merkez ülkelere bağlı kalmışlardır. Çevre ülkeler ekonomik olarak geri kaldığı gibi ulusal devletini güçlendirmede de yetersiz kalmışlardır. Aynı zamanda çevre ülkeleri, merkez ülkelerin kültürlerinin etkisi altına girmiştir.¹¹

Ekonomik süreçte kapitalist sermayenin genişlemesine bağlı olarak dünya çapında yayılan küreselleşmenin, kültürel boyutu da içine alarak kapitalist dünyayı tek bir sistem haline getireceği düşüncesi yaygındır. Bununla birlikte dünya toplumlarının Japonya örneğinde olduğu gibi küreselleşme içinde gelişirken kendi

11 Ercan TATLIDİL, "Globalleşme Sürecinde İnsan Kaynaklarının Değişimi, Türkiye Örneği", **Eyüp Kemerlioğlu'na Armağan**, C.Ü. yayını, Sivas, 2000, s. 122

etnik ve kültürel farklılıklarını korudukları da görülmektedir. Türk dünyasının özellikle de Türkiye'nin de kendi öz değerlerini muhafaza ederek küreselleşme içinde dünyadaki yerini alabileceği görüşünü savunanlar bulunmaktadır.

Dünya toplumlarının tarihsel gelişimi deneyimlerinin farklılığı, buldukları coğrafyanın özellikleri, bölgesel ve yöresel farklılıkların küreselleşme sürecinde var olacağı bilinmektedir. Bu farklılıklar toplumların birbirleri ile daha çok etkileşim içerisine girmesini fonksiyonel anlamda bütünleşebileceği yönünde değişeceğini ileri sürmek mümkün değildir. Yöresel ve bölgesel düzeyde var olan toplumsal farklılıkların küreselleşme sürecinde birer kültür mozaiğinin parçaları olacaktır.

Küreselleşme sürecinin oluşturduğu ekonomik değişim, üretim ve tüketim içindeki Pazar koşulu getirmektedir. Mal ve hizmet üretiminde belirlenen standartlar dünya pazarının ortak değerleri olarak kabul görmektedir. Değişen dünya düzeninde gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasında gelişmiş dünya koşullarının öngördüğü rekabet sistemine uyum sağlamak zorunda kalmaktadır. Türkiye toplumsal değişim sürecinde insan kaynaklarının özelliklerini değişen dünya koşullarına göre yeniden yapılandırmakta, ekonomik, politik ve kültürel bütünleşme sürecinde önemli bir adım atmaktadır.

Toplumsal değişim doğal bir süreç olarak insan yaşamında olduğu gibi toplum yapısında ve kültüründe de oluşmaktadır. Modernizm ve aydınlanma çağından itibaren özellikle bilgi ve teknolojinin insan yaşamına girmesiyle birlikte toplumlar değişim sürecini daha hızlı ve çok daha geniş boyutlu olarak yaşamaktadır.

Giddens, siyasi ve toplumsal manada ileride ortaya çıkabilecek olasılıkları ve alternatifleri, siyasi ve toplumsal oluşumların hesaba katılmasını ifade ederek görüşlerini dört noktada toplamaktadır.

1) Kapitalizmin oluşturduğu sömürüye dayalı ekonominin yerine, gelişmeyi ve yoksullukla mücadeleyi reddetmeyen bir ekonomi.

2) Çevreyi yok eden sanayileşme yerine, insanla doğa arasındaki karşılıklı bağımlılığa önem veren bir ekoloji stratejisi geliştirme ve ürettiği ürünlerin insanlığa faydalı olmasının ön plana gelmesi,

3) Gücün keyfi kullanımından sakınarak, siyasi anlamda şiddeti en aza indirmek ve vatandaşına sosyal devlet anlayışı içinde şefkatle yaklaşmak.

4) Devlet ve kurumların egemenlik sistemlerini, diyaloga ağırlık veren güven ve bütünlüğü artırıcı bir demokratik anlayışla yeniden yorumlamak gerekmektedir.¹²

Bilgi ve teknolojinin kitle iletişim araçlarıyla üretim ve dolaşım kolaylığı, bilgi toplumlarının oluşumunu hızlandırmaktadır. Özellikle ekonomik bütünleşme yoluyla dünya tek pazarına mal ve hizmet üreten gelişmiş dünya, değerler transferinde merkez rolü üstlenmektedir. Gelişmekte olan dünya ise çevre ülkeler konumunda değerler transferinde istismardan kurtulma uğraşısı içinde yer almaktadır. Bir yandan küreselleşen dünyanın değerlerini yaşamına transfer ederken, diğer taraftan aydınlanma çağına ve sanayi devrimine geç girmiş olmanın eksikliklerini giderme mücadelesi vermektedir.

4. KÜRESELLEŞME VE DİN İLİŞKİSİ

Din, toplum ve insan yaşamında son derece önemli bir kurum olarak her çağda toplumbilimcilerin ya da daha geniş olarak, düşünürlerin ilgisini çekmiştir. Bilim adamları da din kurumu ya da kavramı üzerinde düşünmek ve çalışmak zorunda kalmışlardır. Çünkü din, insan ilişkilerini, insan tutum ve davranışlarını, toplumsal yaşamı belirleyen temel kurumlardan biri olagelmıştır. Böyle olduğu için de düşünürlerin ilgisine konu olmuş, ancak dinle ilgili incelemeler ve tartışmalar devam etmektedir.

Sosyolojik bir perspektiften bakıldığında, büyük coğrafi keşifler, sanayileşme, şehirleşme, kitle iletişim araçlarının, eğitim-öğretimin yaygınlaşması, demografik patlamalar ve bütün bunların sonucunda meydana gelen sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel, dini, ahlaki v.s. değişimlere bağlı olarak ilkin Batıda başlayan ve etkileri giderek bütün dünyayı saran, geleneksel toplum yapısından modern ve teknolojik toplum tipine geçiş ve bu sonuncusunun karmaşık ve sekülerist yapısıdır ki sonuçta onun dini, ahlaki ve kültürel bir plüralizme bürünmesine sebebiyet vermiştir. Bu problem bütün dünya milletlerini, kültürlerini ve dinlerini ilgilendiren evrensel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Modernizmi Rönesans'la birlikte başlayan ve dinden bağımsız bir süreç olarak gören batılı bilim adamları bulunmaktadır. Gerçekten de Antik Yunan dönemiyle birlikte batılı insan, diğer dünyalardan farklı olarak eşya ve hadiseleri yeni bir yöntem ve üslupla yorumlamayı keşfetmiştir. Batılı insan dinden, gelenekten ve mitolojiden bağımsız olarak akılla evreni, eleştirel, şüpheci ve önyargısız biçimde yorumlamaya başlamıştır.

Modernizm; aydınlanma çağı ile gelen, hümanizm, sekülerizm ve demokrasi sacayağı üzerine kurulu, egemenliği insana özgüleştiiren, kurtuluşu dinde değil bilimde arayan bir görüştür.¹³ Modernizmin bu, sekülerizm, ilerleme ve rasyonalizm ilkeleri ve yöntemleriyle dinin ortadan kalkacağı, en azından dünyevileşeceği görüşünün aksine, post modernizm yeniden dine dönüş temasını gündeme getirerek bu tür hareketlere çok kültürlülük bağlamında sıcak bakmaktadır.

Küreselleşen dünyamızda, din kurumuna ayrı bir yer verilmiştir. Dini inançların bir toplumun kalkınmasında ve diğer üyelere karşı hoşgörü vericilik sergilemesindeki rolü, bir çok bilim adamı tarafından vurgulanmıştır. Bütün dinler toplumun üyelerine yardımsever, başkalarının çıkarlarını koruyarak gelişmeyi en azından ilke olarak öğütlemiştir.

Gellner, İslam'ın sekülerleşmeye direnmesi sorununun çok önemli olduğunu, bununla beraber cevabının o kadar kolay olmadığını ifade etmektedir. İslam halk dindarlığı olarak kalsa sekülerizm için bir tehlike oluşturmaz. Ancak yüksek İslam'da ifadesini bulan ve Müslüman entelektüellerince benimsenen İslam'ın sekülerizme buyun eğeceğini beklemek fazlaca iyimserlik olur.¹⁴

13 Ömer DEMİR, Mustafa ACAR, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Ağaç yayını, İstanbul, 1993, s. 251.

14 İbrahim ÖZDEMİR, "Yükselen İslam ve Post modernizm", **İlâhiyat Bülteni**, A.Ü. İ.F yayını, Dönem 2, Sayı 5, Ankara, 1993, s. 11.

İkinci seçenek, yani görecelilik, batı kültürel coğrafyasında postmodernist hareketle ifadesini bulmaktadır. Tarihin ulaştığı ve idrak ettiği modernizmin en önemli nitelikleri, bilime, planlamaya, sekülerizme ve kalkınmaya olan inançtı. Modern insan bu inanç uğruna daha önceki bütün inançları sorgulayıp bir kenara bıraktı. Aydınlanmanın bayraktarlığında modern insan bütün manevi ve kutsal olanı reddederek terk etti. Ancak günümüzde karşı bir hareket modernizmin yerini almaya aday olmuştur. Bu akıma postmodernizm denilmektedir. Postmodernizm, modernizmin eleştirisinden, daha doğrusu bıraktığı ve sebep olduğu boşluklardan ve sorunlardan çıkmıştır. Bu bağlamda postmodernizm, modernizmin dışladığı ve küçümsediği her şeyi yeni bir anlayışla tartışmaya başladı. Burada dinlerin rol ve fonksiyonlarının da yeniden sorgulanması, en azından onlara da bir şans tanınması gerektiğini savunanlar da bulunmaktadır.

Modernistler daha gücü ellerinde bulundurdıkları için dini değerlere saldırı ve eleştirileri de bilim, rasyonellik, planlama ve kalkınma adına sığınarak hala yapmaktadırlar. Gellner'in ifadesiyle bunlar ne de olsa rasyonel akılcıdır. Ashnda kendi de aydınlanma ussalcılığı fikrini savunmaktadır. "Aydınlanma ussalcılığı; içe yönelik uzlaşma varsayımlarıyla işler. İçtenlikle benimsenen doğrulukla, bir tür kültürel süsleme gibi görülen doğruluğun ayrılması gerekir"¹⁵ demektir.

Küreselleşen toplumların belki de en önemli yanlarından biri dine ve geleneklere geri dönüşle ilgili ilkeleridir. Bilhassa batı dışındaki aydınları en fazla ilgilendiren ve en fazla etkileyen özellik de bu olmuştur. Aydınlanma geleneğinden bir kopuş olarak dinin köktenci bir anlayışla yeniden keşfi modernist söylemin iflasına ilişkin düşüncelere bir tepkiyi de temsil etmektedir.¹⁶ Küreselleşmeyle birlikte geri dönen din elbette ki çok kültürlülük ilkesi doğrultusunda kendisine daha çok geleneksel, kültürel ve dinsel alanda yer bulacaktır. Günümüzde dinsel canlanmanın en belirgin özelliği, yeni, kendiliğinden gerçekleşen dinsel coşku dalgasının köklü bir çoğulculuk içermesi, genellikle birleştirici nitelik taşıması ve buna bağlı olarak melez fenomenlerle dolu olmasıdır. Yaşam çok zor ve bu yüzden belirsizlik inanca açılıyor. Kuşkusuz yaşamda ilkelerin geçersizleşmesiyle dinin dönüşünün bağlantısı daha az içice geçmiş bir durumda bulunmaktadır.

Küreselleşmenin savunucuları tek din yerine çeşitli dinleri konu olarak ele alıp incelemektedirler. Küreselleşme içinde dinin çağrısı, barış, aşk ve yardımseverlik gibi değerlerin egemen olduğu bir cemaat tesisi çağrısıdır. Küreselleşmenin kaçınılmaz olduğunu savunanlar, dinin kişiler arası bir ilişki olduğunu düşünürler. Din moral güç olarak serbest bırakılmalıdır. Yeniden geri dönen ve canlanan dini akımlar ve hareketler daha çok psikolojiktir. Bu hareketler, genelde barışçı, çevre kirlenmesine, silahlanmaya, işsizliğe karşı, insancıl kişilerin politik grupların, var olan düzene uymak istemeyenlerin oluşturdukları bir harekettir.

Global görüşlerde sivil toplumun kökeni, dinsel özgürlükler için verilen mücadeledir. Bu ise, İslamî olanı dahil, her türlü dinsel hareketlerin sivil toplumda

15 GELLNER, a. g. e. s. 8.

16 Dursun ÇİÇEK, *Postmodernizmin İslamcılar Üzerine Etkisi*, Rey yayını, Kayseri, 1997, s. 59

yeri olduğu anlamına gelmektedir. Dinler, o arada İslam, her şeyden önce, cemaat temelinde yükselen, sundukları hayat tarzı veya kültür dünyasına o cemaatın değerlerini mihenk alan en önemli yapılanmalardır. Dolayısıyla, küreselleşme, cemaat duygusunu teşvik yoluyla bireyleri dine ulaştırırken, dinlerin kendilerini özgürce sunmaları çerçeve olarak sivil topluma ihtiyaçları vardır.

İslam hem küresel, hem de sivil toplum içinde çoğulculuk fikriyle kendine yer bulmuş, fakat doğası gereği tevhidi esas aldığı için, o yerini, tahlilde, çoğullukları ortadan kaldıracak olan tek bir hegemoniye dönüştürme özelliği göstermektedir. Bu bakımdan, tek'likten çeşitliliğe ve çoğulluğa yönelen bir süreç, tekrar tek'e (tevhid'e) dönülerek ters çevrilmiştir.¹⁷ Ancak Medine vesikasının sembolize ettiği sivil topluma temel teşkil edecek İslam'ın tekçi olmadığı, gerçekten de mezhepler, tarikatlar, cemaatler ve kolları göz önüne alındığında, İslam dininin de yekpare olmadığı çok açıktır. İslam dinsel bir çoğulculuğu içermektedir. Bu nedenle küresel düşünceyle herhangi bir çelişkisi yoktur.

Kur'an'da, "Dinde zorlama yoktur"¹⁸, "Eğer Allah dileseydi hepinizi bir tek ümmet yapardı. Fakat O, verdikleriyle sizi imtihan etmek için öyle yapmamıştır. O halde hayır işlemekte yarışın"¹⁹ şeklindeki ayetler, İslam dininde, başkalarının inancalarına saygı ve hoşgörülü davranılması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, dini inanç ve kanaat hürriyeti ve vicdan özgürlüğünün temel dayanaklarını oluşturmaktadır.

Başka ayetlerde de "Eğer Rabbin dileseydi, yer yüzünde bulunanların hepsi iman ederdi. Öyle iken insanları inanmaya sen mi zorlayacaksın?"²⁰ ve "Ey insanlar! Doğrusu sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi sırf birbirinizle tanışmanız için milletlere ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz ki sizin Allah katında en şerefli olanı takvaca en ileri olanınızdır"²¹ şeklindeki ibareler, şüphesiz vicdan özgürlüğünün yanı sıra küreselleşmenin dayanaklarını oluşturmaktadır.

Dini çoğulculuğun, aynı bir toplum ya da devlet veya ülke yahut coğrafyada, farklı dini inançlara sahip kişiler ve grupların birlikte yaşamaları halini ifade ettiği göz önüne alındığında, böylesine bir ortamda, birbirine tamamen yabancı ve farklı dini cemaatlerin müşterek bir çatı altında beraberlikleri söz konusu olabileceği gibi, aynı bir ümmetin mezhepleri, teolojik ekolleri yahut sosyo-kültürel farklılıkları gibi nedenlerle oluşmuş grupların, tarikatların, dini cemaatlerin, çeşitli oluşumların ve akımların müşterek yaşayışları ya da birbirleriyle ilişkileri de söz konusu olabilmektedir.²²

İslam denge, ölçü ve hoşgörü dinidir. İnsanın geniş bir ufka, evrensel bir bakış açısına sahip olmasını ve amaçlarına dünya yüzünde erişmesini öğütler ve teşvik eder. İslam dininin odağında, bilgi tutkusu, eşitlikçilik ve hoşgörü vardır.

17 Ali yaşar SARIBAY, **Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam**, İletişim yayını, İstanbul, 1995, s. 11.

18 Suat YILDIRIM, **Kur'an-ı Hakim ve Açıklamalı Meali**, Bakara Suresi, Ayet 256, Feza Gazetecilik yayını, İstanbul, 1998, s.41.

19 YILDIRIM, a. g. e. Maide Suresi, Ayet 48, s. 115.

20 YILDIRIM, a. g. e. Yunus Suresi, Ayet 99-100, s. 219.

21 YILDIRIM, a. g. e. Hucurat Suresi, Ayet 13, s. 516.

22 Ünver GÜNAY, "Türklerde Hoşgörü", **Erdem Dergisi**, Özel sayı I, C. 8, Sayı, 22, T. T. K. Basımevi, Ankara, 1996, s. 193.

İnsan doğasının evrenselliği Kur'an'ın ana fikridir. Tanrının hükmü, merhameti "tüm yaratıkları" içine alır. Dünya bir batıya ve bir doğuya ayrılmış değildir. Kur'an'ı Kerim'de "Doğu da, batı da Allah'a aittir, hangi yöne dönersen dön Allah'ı görürsün."²³ Tanrı durmadan yaradılışın mucizelerine, dünyadaki dillerin ve ırkların çeşitliliğine işaret eder. Tanrısal varlık her yerdedir: yavrusuna bakan bir annenin gözlerinde, güneşin doğuşunda, bir kuşun uçuşunda, baharın ilk açan çiçeklerinde göze görünebilir. Yaradılışın mucizeleri ve sırları, tek bir hal-kın tekelinde olamaz, Tanrı yalnız camilerde değil her yerdedir.

Din ile dünya arasında uygun bir denge vardır. Dinin çağdaş uygarlığı büyük oranda niteleyen maddeciliği sınırlayıp, düzeltici bir etkisi olabilir. İnsanlara karşı sevecenlik, Tanrıya karşı saygı ve bir tevazu duygusu aşlayabilir. Müslümanlar arasındaki çocuk sevgisi toplumsal bir gerçektir. Din insan varlığının manevi içeriğini vurgulayarak, aile yaşamı, evlilik kurumu ve yaşlıların bakımıyla istikrar ve güvence önermektedir. Batılı toplumların son zamanlarda verdiği işaretler, insan ilişkilerine sevecenlik ve şefkat duygularının yeniden girme-sinin zamanı olduğunu göstermektedir. Burada da küresel duyarlılıkların yardımı olabilir.

Tasavvuf, maddeciliği yadsıyarak batı uygarlığının baskın değerlerine karşı bir denge sağlamaktaysa da birçoklarının bugünün dünyasında etkisinin sınırladığıdır. İslam özellikle tasavvufun herkese barış mesajı bağlamında, barış ve kardeşliği içeren önemli bir öğretiyi yayabilir. Örneğin; Hz. Mevlana, Yunus ve Hacı Bektaşî Veli gibi kimseleri tanıtmak ve bunların öğretilerini anlatmak insanlar üzerinde etkili olur. İslam dininin barış ve kardeşlik öğretisi insanın ten rengine, cinsiyetine ya da mezhebine bakmaz. İslam dini insanların yaratıcı yanında aynı olduğunu savunur.

İslam öğrenimi, insan etkinlerinin en yüksek düzeyine yerleştirir. Kur'an ve peygamberimizin sözleri sık sık öğrenmeye, bilgi edinmeye çağırır. Hz. Muhammed müminlere "Çin'de bile olsa bilgi aramayı" öğütlemiştir. Kur'an'da insanlardan gördükleri harikalar üzerine düşünmeleri istenir, "Onun ayetlerinden biri de göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin değişik olmasıdır. Şüphesiz bunda, bilenler için ibretler vardır."²⁴ buyrulmuştur. Bunlardan da anlaşıldığına göre İslam dini evrensel ve küresel boyutta konulara bakmakta ve olayları değerlendirmektedir.

Din günümüzde bütün dünyada en çok konuşulan bir olgu olmuştur. Bu şartıcı bir gelişmedir. Çünkü geçen yüzyıldan beri dinin bütün fonksiyonlarını kaybettiği varsayıyordu. Ancak içinde yaşadığımız dönemde dinin birden bire ön plana çıktığını görüyoruz. Bu çağımızın önemli, şartıcı ve biraz da paradoksal bir gelişmesi sayılır. Hiç beklenmedik bir şekilde dini inançlar ve fikirler kabul görmekte ve insanlık tekrar dine yönelmektedir. Burada özgürlükçü düşüncelerin etkisi büyük rol oynamaktadır.

18. yüzyıl rasyonalizm, 19. yüzyıl pozitivistimin hakimiyet çağı olarak geçti. Aydınlanma çağı düşünürleri ve toplumbilimciler 20. yüzyılda dinin insan hayatından tamamen çekilebileceğini düşünüyorlardı. Fakat 21. yüzyılda insanlık

23 Bakara suresi, Ayet, 115

24 Rum suresi, ayet, 22.

tekrar toplumsal sorunlardan kurtulmak için kurtuluşu dinde aramaktadırlar. Örneğin, Budizm'e, Taoizm'e, Yahudiliğe, Hıristiyanlığa ve İslam'a yönelme günümüzde hızla artmıştır.

Toplumda, etnik, dinsel köklere dönüş ya da köktencilik, din sosyologları tarafından araştırılması gereken bir olgudur. Aslında etnik dinsel köktencilik, özgürlüğün hem nedeni, hem sonucu olabilir. Batı medyalarında, "fundamentalizm" sözcüğü, çirkin, hoşgörüsüz, şiddet yanlısı, bir dini fanatiklikle eşanlamlı hale gelmiştir. Bazen gizli bazen açık olarak İslam'ı ifade etmek için de kullanılmaktadır. Bir Müslüman'ın Müslüman olduğunu kabul etmesi, fundamentalist diye etkilenme tehlikesini de beraberinde getirmektedir. Medyanın, büyülenmiş gibi İslam'a dikili gözü, başka yerlerdeki dinsel inanç patlamalarını kaçırmaktadır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Hıristiyanlar, Hindistan'da Hindular ve Tayland'da Budistler, medyanın köktenci dediği şeyin bazı yanlarını sergilemektedir.

Ernest Gellner, günümüzde dini inanç konusunda üç seçenek olduğu inancındadır. Birincisi, dini gelenekteki içtenlikli ve sıkı inanca dönüştür. İkincisi, bir tür göreceliliktir. Biricik doğruları tümüyle inkar eder ve doğruluğu, söz konusu toplum ya da kültürel görecelilik bağlamında ele alır. Üçüncüsü, aydınlanma akılcılığıdır. Biricik bir doğruluk olduğuna inanır. Ama hiçbir toplum bu doğruluğa kesinlikle ulaşamadığı inancındadır.²⁵

Gellner'e göre, ilk seçenek Müslüman toplumlarda güçlüdür. İslam'ın içinde yüksek kültürle alt kültür arasında ilişki içtenlikli ve sıkı inancı korumuştur. İslam'da sekülerleşmenin olduğunu söylemek bütünüyle yanlıştır. Çünkü İslam'da sekülerleşme diye bir olgu ya da oluşuma rastlamak mümkün değildir. İslam bugün, geçen yüzyıldaki kadar güçlüdür. Hatta kimi durumlarda İslam'ın bugün, geçen yüzyıldakinden çok daha güçlü olduğunu söyleyebiliriz.

Gellner bu iddiasını şu şekilde açıklıyor; Ortaçağ boyunca eski dünyada dört büyük uygarlık vardı. Bugün bu uygarlıkların üçü şu ya da bu şekilde sekülerleşmiş durumdadır. Birincisi, Hıristiyanlığın doktrini bizzat kendi ilâhiyatçıları tarafından tahrif edilmiştir. İkinci Çin uygarlığı ise, seküler bir inanç egemenliğini resmen ilan ederek, Çin'deki dini önderleri saf dışı bırakmıştır. Üçüncü Hint uygarlığı ise, devlet ve seçkin kesim, halkın benimsediği, halk dinine karşı tarafsız bir tavır benimsemektedir. Son olarak İslam uygarlığında sekülerleşmeye karşı tam farklı bir manzara ve tutum görülmektedir.

5. KÜRESELLEŞMENİN ÜLKEMİZE ETKİSİ

Günümüzde dünya çapında küreselleşmeyi tetikleyen kapsamlı dönüşüm sürecinde yeni oluşumlar yaşandı. Bilim ve teknolojiadaki yeni gelişmeler, insanın genetik şifresinin çözülmesi, internetteki gelişmelerin hayatın her alanını etkileyecek boyutlar kazanması, borsa ve yeni ekonomik gelişmeler asırımıza damgasını vurmuştur. Türkiye'nin 2000 yılının son ayına girerken hiç de beklenmediği anda yaşadığı finans depremi de küresel düzeyde hayatın ne kadar zor olduğunu göstermiştir. Aslında gerek dünyada oluşan küreselleşme karşıtı tep-

²⁵ Ernest GELLNER, *Postmodernizm İslam ve Us*, (Ter. Bülent Peker), Ümit yayıncılık, Ankara, 1994, s. 7.

kiler, gerekse Türkiye'de yaşanan şok kriz, küreselleşmenin basit ve tek boyutlu bir olgu olmadığını daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Bugün dünyanın hemen her yerinde, yaşamın her alanını etkileyen ve ani çalkantılara yol açabilen bir dönüşüm yaşanmaktadır.

Türkiye'nin sosyal ve ekonomik yapısı, hızlı nüfus artışı, nüfusun yerleşim alanlarına göre dengesiz dağılımı, bölgeler arası dengesiz gelir dağılımı, işsizlik oranının artması, istihdam ve insan kaynağı açısından önemli sorunları gündemde bulundurmaktadır. Küreselleşen dünyanın değerlerinin yaklaşımında ve oluşturulan değerlere katkıda bulunmada önemli sorunlar yaşanmaktadır. Ekonomik büyüme oranının yüksek olmasına karşın uzun dönemde eğitime, özellikle çalışan işgücünün niteliğine yönelik yatırımların yapılmaması işsizlik oranlarının artmasına neden olacağı görülmektedir. Bölgeler arası olduğu kadar, sektörler arası işgücü transferi eğitim alanında yeni yatırımların yapılmasına zorunluluk getirmektedir. Öğrenme çağı içinde bulunan genç nüfusun eğitiminin yanı sıra yetişkinlere yönelik mesleki eğitim verilmelidir. Ayrıca mesleki ve çıraklık eğitiminin okul sistemi içinde ayrıcalıklı bir konuma getirilmesi, bilgi toplumunun değerleri içinde zenginleştirilmesi küreselleşen dünyada insan kaynağının niteliğinin artırılması için gerekli görülmektedir.²⁶

Dünyada üretimde toplam kalitenin gerçekleştirilmesinde insan kaynağının önemi giderek ön plana çıkmaktadır. Dünya tek pazarında rekabete dayalı mal ve hizmet dolaşımında insan kaynağı, nitelik açısından etkin bir faktör konumundadır. Niteliği yüksek insan kaynağının hazırlanması üretim için olduğu kadar tüketim için de refah toplumlarının hedefleri içinde yer almaktadır. Türkiye nitelikli nisan yetiştirmek için gerek ülke içinde gerekse ülke dışına öğrenci göndererek büyük çaba harcamaktadır.

Günümüzde küresel düzeyde dünya toplumları bir etkileşim içerisinde. Kuşkusuz bu etkileşim önemli bir ölçüde gelişmiş olan ülkelerin lehine işlemektedir. Gelişmiş olan ülkeler kendi ekonomik ve siyasal güçlerini kullanarak küresel düzeydeki ilişkilere kendi çıkarları doğrultusunda yön vermeye çalışmaktadırlar. Bu çerçevede yeni dünya düzeni, gelişmiş olan ülkelerin soğuk savaş sonrasında dünya ölçeğindeki çok yönlü toplumsal ilişkileri kendi kontrolleri altında tutma ve düzenlemeye çalışma çabasıdır denebilir. Soğuk savaş sonrasında ortaya çıkan bu durum kuşkusuz küreselleşmenin farklı başka bir boyutunu ortaya koymaktadır.

Küreselleşme olgusu, gelişmiş ülkeler tarafından belirlenen tek yönlü bir toplumsal süreci ifade etmektedir. Küresel düzeydeki ilişkilerde gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere göre daha etkin ve güçlü görünmeleri az gelişmiş ülkelerin küreselleşme sürecinde hiçbir etkisinin olmadığı anlamına gelmemektedir. Kaldı ki küreselleşme yalnızca soğuk savaş sonrası ortaya çıkan bir olgu değildir. Tersine küreselleşme tarihsel süreç içerisinde sürekli olarak gelişen ve yaygınlaşan ve bu bağlamda gelişmiş veya az gelişmiş tüm toplumların karşılıklı etkileşimleri sonucu ortaya çıkan bir toplumsal olgudur.²⁷

26 Ümit MERİÇ Y. 21. Yüzyılın Eşiğinde Sosyoloji Konuşmaları, Timaş yayını, İstanbul, 199, s. 337.

27 Ömer KÜRKÇÜOĞLU, Dünyanın ve Türkiye'nin Yakın Tarihi, , T.C. Anadolu Üniversitesi yayını, Eskişehir, 1998, s. 70

Küreselleşme, uluslar arası ekonomik, siyasal ve kültürel gelişmelere paralel olarak ülkeler arasındaki ilişkilerin artmasını ve yaygınlaşmasını da sağlamıştır. Küresel düzeydeki ilişkilerin gelişmesi ve yaygınlaşmasında uluslar arası ilişkilerin rolü oldukça büyüktür. Kuşkusuz, ülkelerin birbirleriyle geliştirmeye çalıştıkları siyasal ilişkiler, karşılıklı ticaret anlaşmaları ve güvenlik gibi konularda güç birliği yapmaları küreselleşme sürecinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan bakıldığında küreselleşmenin en güçlü aktörlerinden birisi devletlerin bizzat kendisidir.

Küreselleşme hükümetler, devletler ve onların kurduğu çok uluslu kuruluşların faaliyetlerini de kapsar. Küresel düzeyde ulusal devletlerin ilişkilerin kapsamı dışında kalan özel kişi ve kuruluşlar arasında ticari ve ekonomik ilişkileri, borsa ve banka gibi finans kuruluşlarının uluslar arası düzeyde hareketliliği, turizmin yaygınlaşmasını kültürel ve sportif faaliyetler gibi gelişmelerde önemlidir. Özellikle yazılı ve görsel basın yolu ile sağlanan bilgi akışı birbirlerini hiç tanımayan ancak dünyanın farklı mekanlarında bulunan insanların etkileşimini sağlayabilmektedir. Örneğin İnternet yolu ile sağlanan iletişim küreselleşme olgusu içerisinde önemli bir etken olarak karşımızda durmaktadır.

Bütün bunlar göstermektedir ki, artık günümüzdeki bir toplumsal olgu yalnızca yerel ve ulusal sınırlar içerisinde olan bir gerçeklik olarak değil, fakat aynı zamanda diğer toplumları etkileyebilmesi bağlamında bir küresel olgu olarak ele alınması gerekmektedir. Örneğin, Sovyet Rusya'nın çökmesi ve Türk Cumhuriyetlerinin bağımsız hale gelmesinde küreselleşmenin etkisi büyük olmuştur. Artık günümüzde insanların küresel düzeydeki gelişmelerden ve bunların etkilerinden kaçınabilmesi mümkün değildir. Dahası, küreselleşme ile dünya toplumlarının içine girdiği bu dönemde artık geriye dönmeleri de pek olası değildir.

Bugün Türkiye'de kitle iletişim araçları yaygın bir şekilde etkisini göstermektedir. Artık günümüzde her evde televizyon ve radyo gibi iletişim araçları bulunmaktadır. Yazılı ve görsel basın giderek çok daha fazla sayıda insan tarafından izlenmektedir. Dolayısıyla, medya dünyadaki tüm olup bitenleri anında farklı coğrafi mekanlarda bulunan insanlara aktarabilmektedir. Endüstriyel mal ve hizmetler ile sermayenin hareketliliğinin artması küresel düzeyde dünya toplumlarını birbirlerine daha çok yaklaştırmaktadır. Dünyanın değişik yerlerinde bulunan toplumları birbirleri ile karşılıklı etkileşimlerinin artması toplumların içsel gelişim dinamiklerini derinden etkilemektedir.

Günümüzde makro düzeyde meydana gelen siyasal ve ekonomik değişimler hiçbir ülke sınırı tanımadan bütün toplumları etkisi altına almakta ve bu etkileşim süreçleri kitle iletişim araçları ile daha da yaygınlaşarak dünya toplumlarının değişim dinamiklerini derinden etkilemektedir. Dünyamız ekonomik, siyasal ve kültürel boyutta iç içe geçerek bir küresel toplumu meydana getirdiği ve bireylerin içinde bulunduğu toplumun coğrafi mekanı dünyanın neresinde olursa olsun, küresel değişim dinamiklerinden giderek daha çok etkilenebilir hale geldiği açıkça bellidir.

Geleneksel toplumda aile bizzat kendi eliyle ürettiğini tüketir ve böylece hem üretici hem de tüketicidir olurken, modern sanayi toplumlarında genellikle aile artık sadece bir tüketim ünitesi durumunu almaktadır. İşçi, çoğunlukta kendisinin hiç

tanımadığı bir pazar için üretmektedir. Modern sanayi toplumunun sosyal organizasyonu, geleneksel toplumunkine oranla çok daha karmaşık bir yapıya sahiptir.

Modern sanayi toplumunun sosyal organizasyonu içerisinde yeni meslekler ve bunlarla ilgili mesleki teşekküller, toplumsal sınıflar, dernekler, siyasi partiler, sendikalar, öteki menfaat grup ve kuruluşları vb. yapısal unsurlar dahil olmuş olup; böylece sosyal organizasyon içerisinde bir çok bakımlardan akrabalığın yerini uzmanlaşma, ekonomik, siyasi, hukuki vs. teşekküller almış bulunmaktadır.

Sanayi toplumlarında nüfusun ileri derecede artışı kentleşme dediğimiz büyük yerleşme merkezlerinin ortaya çıkışı, bürokratlaşma, sosyal sınıfların oluşumu, ekonomik yapının hakimiyeti, modern sanayi toplumunu karakterize eden hususiyetlerdir. Öyle ki, modern şehir, eskinin sınırlı şehirlerine nispetle, büyük nüfus gruplarını bağrında toplayan anonim hayatı ile dikkati çekmektedir. Modern kentte yan yana yaşayan komşular bile, çoğu zaman birbirlerini hiç tanımayan yabancılar haline gelebilmekte ve böylece geleneksel toplumdaki sosyal münasebetler bambaşka bir manzaraya bürünmektedir. Dinimizdeki komşuluk, yardımlaşma, dayanışma ve cemaat ilişkileri anlayışı bu olumsuzlukları giderebilir.

Modern toplumun üyeleri arasında çoğunlukla menfaat esasına dayalı bağlar gelişmiş bulunmaktadır. Sanayi toplumundaki geniş işbölümü, şehirlerdeki heterojen bir nüfus kitlesinin yığılması sonucunu ortaya çıkarmış, böylece kent toplumunda kültür bakımından aykırı unsurların yan yana gelmesiyle, kültür ihtilafları ortaya çıkmıştır. Genellikle çeşitli fikirlerin serbestçe tartışılmasına imkan vermesi, yenilik ve değişmeye açık olması ile de dikkati çeken sanayi toplum kültürünün önemli bir özelliği de, onun yayılcı, çevresindeki geleneksel kültürleri etkileyici bir özelliğe sahip olmasıdır.²⁸

Türkiye gibi yeni sanayileşen toplumlar, sanayileşmenin ve kentleşmenin olumsuzluklarını dikkate alarak kalkınmalarını sağlamaları gerekmektedir. Her ülke demokrasilerini sağlamlaştırmak, fikir ve düşünce özgürlüklerini sağlamak, halkın refahını artırmak ve diğer dünya toplumları ile rekabet edebilmesi ve kendi varlığını devam ettirebilmesi için kalkınması gerekmektedir. Ancak kalkınırken, vahşi kapitalizm mantığı için yer alan kâr getirsin de nasıl olursa olsun mantığı terk edilmelidir.

Türkiye günümüzde çok büyük sanayi hamlesi başlatmış durumdadır. Sanayi tesislerinin küreselleşme olgusu göz önüne alınarak kurulması gerekmektedir. Yapılacak her ekonomik faaliyet öncelikle Türkiye'nin ve halkının ihtiyacı için olmalı, fakat dünya pazarını dikkate alarak rekabet edecek derecede ve kalitede olmasına dikkat edilmelidir. Burada üzerinde durulması gereken diğer bir nokta, sanayi tesisleri çevreyi kirletmeden, canlıları ve doğayı olumsuz olarak etkilemeden yapılmalı, denizler ve ırmaklar kirletilmemelidir. Sanayi tesislerinde üretilen ürünler halkın sağlığını olumsuz olarak etkilememeli, insan ve ekolojik çevre dikkate alınarak üretilmelidir.

Gelişmekte olan ve sanayileşen ülkeler, daha önceden düşünülmeden yapılan sanayileşmiş olan ülkelerin düştükleri olumsuzluklara düşmeden sanayileş-

28 Ünver GÜNAY, "Modern Sanayi Toplumlarında Din I", E.Ü.İlâhiyat Fakültesi Dergisi, E.Ü. Yayını, Kayseri, 1986, s. 55.

melerini sağlamaları gelecekleri açısından önemlidir. Sanayi artıkları ve ürettikleri ürünler kendi başlarına bela olmuştur. Kendilerini olumsuz etkilediği gibi ozon tabakasını delerek bütün insanlığı tehdit etmektedirler. Sanayileşme salt kapitalist çıkarıcı mantıkla değil, aklın doğruları çerçevesinde planlı ve programlı olarak yapılmalıdır.

Küreselleşme tek eksenle gelişen, basit bir süreç değil. Küreselleşmenin bir yüzünde, teknolojik atılımdan kaynaklanan ve dünyayı ilk kez gerçekten küresel bir ekonomiye doğru götüren dönüşümler; diğer yüzünde ise etkileri ekonominin dışına da taşan bu gelişmeler karşısında giderek yaygınlaşan ve siyasal boyutlar da kazanmaya başlayan toplumsal oluşumlardır. Türkiye, 21. yüzyılın dünyasında söz sahibi olmak istiyorsa küreselleşme olgusunu doğru kavrayıp bu olgunun oluşturduğu tehditlerden korunmanın ve fırsatlardan yararlanmanın yollarını bulmak durumundadır.

Küreselleşmenin itici gücü teknoloji ve teknolojiyi geliştiren insan yetiştirmektir. Bilimsel bilginin öneminin arttığı, internetin geliştiği, büyük şirketlerin yoğunlaştığı, devletin rolünün yeniden tanımlanmasını gerektiren gelişmelerin yaşandığı bir dünyada ülkemiz sanayileşmesini tamamlayıp teknolojisini geliştirmelidir. Asrımız bilgi çağıdır. Bilimsel bilgiye önem veren toplumlar küreselleşmeden avantaj sağlayacaklardır. İlim Çin'de de olsa gidip alınmasını tavsiye eden dinimizin emri gereği bilime önem verilmeli ve çağın gerisinde kalınmalıdır.

Türkiye, serbest piyasa ekonomisi, siyasal ve dini özgürlükler, insan hakları ve demokrasinin kurumsallaşmış yaygınlaşmasını sağlamalıdır. Bireylerin temel hak ve özgürlüklerini geliştirerek, refah ve mutluluğunu artırmalıdır. Türkiye'nin küreselleşme sürecinde en önemli ihtiyacı yetişmiş insan gücüdür. Bu bakımdan insanımızın, eğitim ve kültür düzeyini yükselterek girişimci ve özgüvenli bireyler olarak rekabetçi ekonomiye hazırlanması gerekmektedir.

Türkiye'nin varlık ve çıkarlarını gözeterik onurlu bir şekilde Avrupa birliğine girmesi için daha fazla çaba sarf edilmelidir. Bu bağlamda küreselleşme içinde elde edilecek özgürlüklerle herkes dinini anlatma ve yaşama hakkına kavuşacaktır. Küreselleşmenin temel aracı olan telekomünikasyon ve internet aracılığı ile dinleri tanıma ve de yayma imkanı oluşacaktır.

6. SONUÇ

Dünyamızda küresel dönüşümlerin yaşandığı açık bir gerçektir. Türkiye'de de kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasına paralel olarak toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel yönden çok yoğun bir etkileşim bulunmaktadır. Günümüzde dünya toplumları küresel düzeyde bütünleşme ile farklılaşmayı, uyum ile çatışmayı bir arada yaşamaktadır. Bu nedenle küreselleşme ne yalnızca dünya toplumlarının fonksiyonel bütünleşmeyi, ne yeni bir dünya düzeni ile eş anlamlı bir sözcük ve ne de uluslar arası ilişkiler ile sınırlı olarak ele alınması gereken bir kavramdır. Küreselleşme çok yönlü bir toplumsal süreçtir.

Karmaşık bir süreç veya süreçler toplamı olan küreselleşme, belirsizlikleri, riskleri, külfetleri kadar imkanları, avantajları, nimetleriyle de dünya ölçeğinde yaşanmakta olan açık uçlu bir olgudur. Bu süreç, insanların ortak değerler etra-

ında buluşması, barış , diyalog ve uzlaşma ortamına ulaşması yolunda bir şans olarak değerlendirilebilir. Bu ancak küreselleşme olgusuna bütün milletlerin faktör olarak değil, aktör olarak katılması ile olanaklıdır. Bunun için de başta Birleşmiş Milletler olmak üzere, uluslar arası kurumların demokratik bir şekilde yeniden yapılandırılmasına ve bu kurumların hukukun üstünlüğünü gözeterek davranmalarına ihtiyaç vardır.

Tek boyutlu ve tek merkezli bir süreç olmayan küreselleşme dinler, inançlar ve kültürler ile dünya ölçeğindeki sivil oluşumların aktif katılımına açık olmalıdır. Küreselleşme süreci ile birlikte küresel bir ahlak anlayışına ve sorumluluğuna ihtiyaç vardır. Küreselleşme süreci dinlerin kendilerini özgürce ifade etmelerine imkan tanımaktadır. Toplumların tarihi ve kültürel dinamiklerine bağlı olarak gelişen, evrensel değerlerle bütünleşen, insanlar arasında sorumluluk ve dayanışmayı sağlayan, kimlik farklılıkları ile başkalarının yaşama hakkını ve haysiyetini gözetken küresel bir anlayış gereklidir.

Küreselleşme olgusunun 1990'lı yıllardan itibaren soğuk savaş döneminin sona ermesi ile birlikte tek kutuplu olarak tüm dünya toplumlarını derinden etkilediği görülmektedir. Özellikle kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması yerküre üzerindeki toplumsal ilişkileri daha da yoğunlaştırmakta ve artık insanoglu geriye dönüşümü mümkün olmayan bir küresel yolculuğa doğru hızlı adımlarla gitmektedir.

Küreselleşmenin etkisinin daha da belirginleşmesiyle birlikte evrensellik, milli devlet, kimlik, etnik köken, yerellik vb her türlü kavram yeniden tanımlanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda yerel düzeydeki geleneksel kültür ile yenilikçi küresel kültürün çok iyi bir sentezinin yapılması gerekmektedir. Belki bu yolla küresel düşünen ancak buna karşın yerel hareket edebilen bireylerden meydana gelen toplum kendi özünü ve dini değerlerini yitirmeden varlığını devam ettirebilir. Bu bağlamda Türkiye kendi öz değerlerini kaybetmeden, dünyadaki diğer ülkelerle de ilişkilerini geliştirerek, yeni yüzyılda kendine iyi bir yer edinebilir.